

Els experts en bioètica han de tenir un comportament èticament exemplar?

Juan Carlos Siurana

Professor titular de filosofia moral

i director del Grup d'Investigació en Bioètica de la Universitat de València

El problema de parlar d'ètica i actuar de manera contrària

“Tots hem d'actuar èticament”. Aquesta afirmació sembla òbvia. No hi ha persones que estiguin exemptes de fer-ho per algun tipus de prerrogativa especial. Tanmateix, hi ha un tipus de persones de qui, pels càrrecs que exerceixen, es pot esperar, de manera encara més imperativa i incondicional, un comportament èticament exemplar.

La desafecció que viu la població espanyola envers els polítics té molt a veure amb els nombrosos casos de corrupció que hem conegut. Es podria esperar que els polítics defensessin de manera exemplar el bé públic davant els interessos particulars, ja que d'això tracten els discursos que els sentim cada dia. Per això, quan comprovem que no són com diuen ser, sentim una desolació especial, ja que altres professionals no els solem sentir amb tanta insistència parlar de tot el bé que volen fer per a la seva societat.

Podria esmentar molts exemples, però en destacaré aquí alguns de recents o que continuen d'actualitat.

Començaré per recordar el que, per a mi, és el fet èticament més rellevant del cas en què el protagonista principal és Iñaki Urdangarín, fins fa poc membre de la Casa Reial espanyola i responsable de l'Institut Nóos. Pel que sembla, el que venia l'Institut Nóos era responsabilitat social corporativa (és a dir, bàsicament, ètica empresarial).

Diego Torres, soci d'Iñaki Urdangarín, va publicar el 2006 un manual titulat *El compromiso con los stakeholders*. Era el text de referència a què recorria l'Institut Nóos per defensar la importància de considerar els diversos grups d'afectats per l'activitat de les empreses.

Avui llegim en la premsa que aquest Institut pagava, en negre, 600 euros al mes a joves per copiar informes d'Internet sobre responsabilitat social corporativa, informes que després venia als seus clients a preus desorbitats.

Fins i tot, aquesta actuació d'Urdangarín va afectar també, d'alguna manera, el llavors rei d'Espanya. Algun polític va afirmar que el rei ja "no podia donar lliçons d'ètica a ningú". Entenia que Joan Carles I hauria d'haver impedit que això ocorregués i, com que no ho havia fet, ja no tenia autoritat per parlar d'"ètica".

En el discurs del nou rei, Felip VI, trobem l'afirmació següent: "El rei ha de ser un servidor de l'exigència de principis morals i ètics". Sembla que vol marcar una línia divisòria clara entre ell i els que han realitzat actuacions incorrectes. El missatge de fons és que el rei té l'obligació de portar una vida èticament exemplar. Però, de quines altres persones s'espera aquest tipus de vida exemplar?

Recordaré dos altres casos recents que han colpejat a l'opinió pública.

Let's Gowex, SA (Gowex) és una empresa creada per Jenaro García el 1999 i que a partir de 2004 va començar a dedicar-se a les comunicacions basades en Wi-Fi. El 3 de juliol de 2014 va ser suspesa en el mercat alternatiu borsari. Dos dies després Jenaro García va reconèixer davant d'alguns consellers de l'empresa que havia falsejat els comptes de la societat durant almenys els quatre anys anteriors i després d'això va dimitir. L'escàndol va afectar, entre d'altres, prop de 5.000 inversors.

L'interessant del cas èticament és que el 22 de maig de 2014, poques setmanes abans de la seva dimissió, Jenaro García va rebre un dels Premis Nacionals de Màrqueting. En una entrevista de després d'haver-li concedit el guardó, assegurava que "dins de totes les empreses, i sens dubte en la nostra, hi ha una gran part que és l'ètica, la moral. El fet de com podem traslladar-li d'alguna forma valors a la societat".

Avui aquestes paraules ens resulten vomitives. Com algú podia parlar d'ètica mentre falsejava els comptes de la seva empresa? És que qui parla d'ètica no ha de ser especialment conseqüent amb el que diu?

Acabaré aquesta petita mostra d'exemples amb un cas més, també recent. El 25 de juliol de 2014, Jordi Pujol va reconèixer en un comunicat enviat a diversos mitjans haver ocultat a la hisenda pública durant 34 anys "uns diners ubicats a l'estranger". Segons diversos mitjans, es tractaria a l'entorn de quatre milions d'euros, ubicats a Andorra.

Un editorial d'*El País*, comentant aquest cas, afirma que defraudar el fisc "és més greu si fos

possible, ja que es tracta d'algú que va omplir els seus discursos i programes de pretensions moralitzadores, valors, solidaritat i, fins i tot, espiritualitat”.

Per si no fos prou, Jordi Pujol compta amb un Centre d'Estudis, que té entre les seves funcions la redacció d'un codi ètic per a professionals de la política. A la pàgina web del Centre d'Estudis Jordi Pujol, llegim que aquest Centre té per objectiu reforçar “els principis bàsics que han marcat la trajectòria personal del president Jordi Pujol”. En un altre lloc de la pàgina web llegim que la política “només serà capaç de recuperar el crèdit social si [...] es vincula estretament a l'ètica”.

Per descomptat, vull pensar que els treballadors d'aquest Centre d'Estudis no coneixien l'existència d'aquesta fortuna oculta de Jordi Pujol i que, efectivament, les seves intencions eren bones. Però el que s'esfondra és l'exemplaritat d'una persona les paraules de la qual sobre ètica sembla llavors que sonen buides.

Aquest tipus de casos són cops durs a l'ètica, perquè sentim que precisament aquells que suposadament ens estaven ensenyant el camí a recórrer per construir un món millor, buscaven, finalment, els seus propis interessos.

Però, no només els membres de la Casa Reial, els directius de grans empreses i els polítics amb alts càrrecs ens parlen d'ètica. Hi ha, de fet, un tipus de persones especialment preparades per parlar-nos d'ètica, i ho fan gairebé cada dia. Són els experts en ètica i, de manera específica, també, els experts en bioètica. Quin tipus de vida esperem que facin?

Tenen un deure d'exemplaritat els experts en bioètica? I, si és així, en què consisteix?

Que, dels personatges abans esmentats, n'esperàvem exemplaritat és una cosa que no qüestiona ningú, però en aquest article vull plantejar-me altres preguntes que afecten molt directament els que ens dediquem a l'ètica: què podem dir de tots aquells que també parlen d'ètica en el dia a dia però que no són tan famosos? Esperem també una conducta exemplar dels professors d'ètica de les universitats, dels instituts i dels col·legis? Esperem una conducta exemplar dels experts en bioètica que escriuen llibres o articles sobre com s'han de comportar les persones en els temes relacionats amb la vida? I dels membres dels comitès nacionals o autonòmics de bioètica? I dels membres dels comitès de bioètica assistencial dels hospitals o dels comitès d'ètica de recerca clínica? Tots ells ens parlen d'ètica. Si també n'esperem una conducta exemplar, en què consisteix aquest tipus de

conducta? Potser no maneguim quantitats milionàries de diners com en els casos anteriors, però qui els envolta, també hi pot percebre actuacions correctes o incorrectes. Tenen una responsabilitat especial d'actuar correctament?

Suposem que una dona experta en bioètica es manifesta i argumenta en contra de l'avortament. N'hi ha prou per desacreditar la seva posició de descobrir que ella ha avortat algun cop? Què diríem d'un professor d'ètica ecològica que no recicli? I d'un metge conegut per les seves conferències sobre el consentiment informat que el lliuri als seus pacients a través d'un infermer sense explicar-ne el contingut? Si un expert en bioètica manté algunes posicions concretes, afecta la seva credibilitat com a expert en bioètica només que actuï de manera contrària a les seves posicions, o també les seves actuacions èticament incorrectes relacionades amb qüestions sobre les quals no s'hagi manifestat? Normalment, un expert en bioètica té una teoria ètica de referència o una orientació teòrica de referència, des de la qual es poden jutjar la majoria de les seves actuacions. Però, les seves actuacions poden danyar la validesa de la teoria que defensa?

La nostra actuació èticament incoherent no afecta la teoria, però desmotiva els altres a actuar bé, i a creure en les bones intencions dels altres

Vittorio Hösle és un dels pocs autors que han reflexionat sobre una ètica aplicada que constitueix un gran desafiament: "l'ètica de l'ètica" (Hösle, 2004), és a dir, l'ètica dels professionals que es dediquen a l'ètica; per això, en aquest article agafaré les aportacions d'aquest autor com a referència. Aquí el punt clau de reflexió és la relació d'aquests professionals amb la seva audiència potencial.

Hösle escriu: "Atès que l'activitat ètica no és una meta en si mateixa sinó que està dirigida a l'acció, l'ètic ha de buscar actuar d'acord amb la seva pròpia teoria en cada qüestió. És certament veritat que una teoria ètica mai no pot ser refutada pel fet que els seus representants no s'hi condueixin d'acord; però tals "eticistes" s'han de subjectar a judicis morals més severos que una altra gent que actua violant mandats morals, perquè la discrepància entre l'ensenyament dels primers i les seves vides té un efecte especialment descoratjador. Els models personals no ofereixen la justificació per a la validesa dels judicis morals, però motiven la gent a actuar moralment d'una manera significativament més profunda que la fonamentació més completament racional" (Hösle, 2004: 82).

L'ètic, per exemple, no ha d'exercir el seu poder, quan el tingui, de manera arrogant. I, si ho fa, les conseqüències negatives per al desenvolupament de l'ètica en la societat són especialment greus.

Però el professional de l'ètica que no fa res tampoc no és acceptable. Hösle, de fet, pensa que, en molts casos, les comissions ètiques pacifiquen l'opinió pública sense acomplir la seva comesa, és a dir, sense aconseguir legislacions més justes en allò relacionat amb les ciències de la vida o actuacions més ètiques en els hospitals, i això hauria de ser considerat com una incoherència professional.

La persona ideal acompanya les virtuts ètiques amb les morals, però, a més, les teories ètiques s'han d'elaborar considerant-ne l'aplicabilitat

La persona ideal ha de posseir la *virtut ètica* a més de totes les virtuts morals, és a dir, la *capacitat de defensar aquestes virtuts en el marc d'una teoria ètica*. El Sòcrates de Plató posseeix ambdues virtuts, les morals i les ètiques. "Això no obstant, no significa: primer, que la virtut ètica –és a dir, la capacitat per conduir una argumentació competent sobre temes morals– faci innecessari tenir les virtuts morals usuals; o, segon, que hom no pugui ser una persona moral sense implicar-se en la reflexió ètica" (Hösle, 2004: 82-83).

Segons l'opinió de Hösle: "Una persona moral no solament ha de fer alguna cosa més que comprometre's en la reflexió ètica, ha d'actuar també, per exemple, d'acord amb la seva pròpia ètica" (Hösle, 2004: 83).

L'ètica requereix que les demandes de la ètica mateixa i les demandes de l'acció siguin equilibrades; "i el somriure amb què l'home pràctic, que ha exercit durant llarg temps responsabilitats importants, habitualment saluda l'ètic professional, que no ha fet res i a qui agradaria dir-li a l'home pràctic el que hauria de fer, no està sempre, però sí sovint, justificat" (Hösle, 2004: 83).

El professional de l'ètica ha de connectar la teoria ètica que proposi amb les actituds i costums que practica, reconeixent-los també el que tenen de valuós.

La reflexió ètica és negativa si desplaça sentiments morals. Les teories ètiques s'han d'elaborar, per tant, considerant-ne l'aplicabilitat, és a dir, tenint en compte els nostres costums, els nostres sentiments i les nostres inclinacions.

En aquesta línia, resulten actualment molt valuoses les propostes d'educació ètica que parteixen dels coneixements neurocientífics (Codina, 2014).

El que faci el professional de l'ètica té una influència rellevant en els altres. Mai no ha de deixar de ser moral encara que els altres no actuïn correctament

El professional de l'ètica pot pensar de vegades que el seu paper és poc rellevant en la societat, que, al cap i a la fi, el que faci o deixi de fer influirà poc en els altres. Hösle ens diu que l'"eticista" no ha d'infravalorar-se ni de sobrevalorar-se. "Infravalorar-se porta a no aconseguir el millor que un pot fer, mentre que sobreestimar-se fàcilment condueix a formes d'autoengany i d'hipocresia involuntària" (Hösle, 2004: 85). Concentrar-se en l'essencial és prudència moral.

Però, com actuar quan els altres no són morals? El mateix professional de l'ètica pot pensar que no està obligat a actuar èticament, atès que els altres tampoc no ho estan fent. Però el que algú hagi de deixar de ser moral és autocontradictori. Sempre cal actuar moralment, tenint en compte, en cada cas, les circumstàncies.

El poder del professional de l'ètica davant els inexperts en aquest saber

En un comitè de bioètica sovint hi ha unes persones més expertes en bioètica que les altres. En aquesta situació l'expert en bioètica podria aprofitar la situació per aconseguir que predomini la seva visió personal de les coses. De vegades, diverses persones podrien ser igualment expertes, però una més intel·ligent que les altres per aconseguir que els altres acceptin la seva posició. Qui es relaciona amb persones molt intel·ligents té, de vegades, el sentiment de ser instrumentalitzat per elles (Hösle, 1990). El professional de l'ètica, o el que té més intel·ligència, no pot ser egoista, no pot voler exercir el seu poder sobre els altres (en aquest cas, el seu saber sobre l'ètica o la seva intel·ligència), perquè actuïn segons com l'"eticista" considera que és el correcte. Això resultaria contradictori. Ha d'estar, per tant,

obert al diàleg i a escoltar les posicions dels altres. Sempre podem aprendre els uns dels altres.

És possible ser un bon professional de l'ètica i ser alhora poc ètic?

Segons Hösle: “És possible ser un bo ètic i una persona viciosa alhora” (Hösle, 2008: 1). Aquesta afirmació resulta sorprenent. Aquest autor sembla referir-se al fet que un professor d'ètica pot escriure una teoria ètica molt ben articulada i que representi un veritable avenç ètic i, tanmateix, ser una persona viciosa. Però aclareix: “És la naturalesa de l'ètica, com a disciplina pràctica, no obstant això, sol·licitar que s'actui d'acord amb els seus coneixements [...] la finalitat completa de l'ètica és preguntar per actes que hi estiguin d'acord” (Hösle, 2008: 1).

És possible desenvolupar una teoria ètica correcta perquè és una tasca teòrica, però, no obstant això, els fets són també una exigència ètica: “L'esfera moral es fonamenta en la raó, no en fets socials, però els fets socials han d'interpretar-se com a aproximacions a les exigències de l'esfera moral” (Hösle, 2008: 1).

Però, quina teoria ètica ha de ser la més adequada per a un professional de l'ètica? Hösle proposa treballar una teoria que procuri articular tantes tradicions com sigui possible.

Conclusions

Actualment ens escandalitzem davant els personatges públics que ens parlen de la importància de desenvolupar l'ètica quan les seves actuacions són completament contràries a les seves paraules.

Queda clar que els esmentats personatges han d'haver tingut una conducta exemplar. Però és possible preguntar-se també quina és la responsabilitat que tenen d'actuar èticament els experts en bioètica. Aquests experts han d'actuar en les seves vides d'acord a la teoria ètica que defensen, tenint en compte que la teoria més adequada hauria de ser la que agafés el millor de les diverses teories ètiques.

Una actuació incoherent d'un professional de l'ètica no invalida la teoria, però sí que té un gran efecte desmotivador per actuar moralment. Les seves actuacions coherents, en canvi, contribueixen al fet que els qui els escolten vulguin també seguir els seus passos.

És possible que una persona desenvolupi una gran teoria ètica i que després no actuï bé, i que una altra persona actuï bé sense ser capaç ni tan sols d'entendre les teories ètiques. La persona ideal és la que entén la teoria ètica que segueix i la compleix.

L'expert en ètica no ha d'exercir el seu poder sobre els inexperts perquè predominin les seves idees morals personals, ha d'escoltar i intentar aprendre de tot aquell amb qui es relaciona.

Hösle creu que és possible ser un bon ètic teòric i una persona viciosa alhora. Personalment considero que cal matisar aquesta afirmació. Jo crec que els conceptes de "bon ètic" i "persona viciosa" són conceptes graduals. És a dir, no són del tipus "tot o res". Crec que es pot ser un bon ètic sense actuar d'una manera perfectament moral, per tant, tenint alguns vicis. Però no es pot ser un bon ètic si s'és una persona molt viciosa, perquè la falta gairebé completa d'experiència virtuosa impedeix articular una teoria que pugui ser aplicable a la realitat.

En tot cas, també és important desenvolupar teories ètiques que no quedin en mers ideals abstractes absurds. Hem de ser conscients de la realitat, dels costums de les persones i dels sentiments per desenvolupar teories que es facin càrrec d'aquestes circumstàncies, i que ens indiquin com hauríem d'actuar d'una manera que pugui tenir èxit de manera generalitzada.

Referències bibliogràfiques

Codina MJ. Neuroeducación en virtudes cordiales. Una propuesta a partir de la neuroeducación y la ética discursiva cordial [tesi doctoral]. València: Universitat de València; 2014.

Hösle V. Die Krise der Gegenwart und die Verantwortung der Philosophie. Munic: C.H. Beck; 1990.

Hösle V. *Morals and politics*. Notre Dame, Indiana: University of Notre Dame Press; 2004.
[original en alemany; 1997]

Hösle V. *On the methods of ethics*. Notre Dame, Indiana: 2008. [article inèdit]